

Η ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΑ ΑΓΩΝΙΣΤΗ ΤΟΥ 1821
ΕΜΠΝΕΕΙ ΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗ ΑΛΕΞ. ΣΟΥΤΣΟ
ΚΑΙ ΕΜΜΕΣΑ ΤΟΝ ΖΩΓΡΑΦΟ ΘΕΟΔ. ΒΡΥΖΑΚΗ

1. Στη μελέτη μου για τὸν «εἰκαστικὸ» τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 Θεόδωρο Βρυζάκη, ποὺ δημοσιεύτηκε τὸ 1974 στὸ συλλογικὸ ἔργο «Οἱ Ἑλληνες ζωγράφοι», τ. Α' (Ἀπὸ τὸν 19ο στὸν 20ό), ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο «Μελίσσα», ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προσπάθειά μου νὰ τὸν τοποθετήσω μέσα στὸν ἱστορικὸ περίγυρο, εἶχα προχωρήσει καὶ στὴν αἰσθητικὴ ἀνάλυση μερικῶν ἀπὸ τὰ ἔργα του. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ἐξέταξα καὶ τὸ ἔργο «Τὸ τυφλὸ παλληκάρι», ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα τοῦ ζωγραφικὰ ἔργα ποὺ παρουσίασε τὸ 1841 στὴν Ἐνωσὴ Καλλιτεχνῶν τοῦ Μονάχου (Kunstverein), ποὺ τὸ ταύτιζα μὲ τὸν «Ἀνάπηρο τοῦ Ἀγώνα» τοῦ Μουσείου Μπενάκη ἢ τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης (βλ. πίνακα). Σχετικὰ μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ παρατηροῦσα τότε τὰ ἑξῆς:

«Οἱ πρῶτοι πίνακες τοῦ Βρυζάκη δίνουν ἔκφραση στίς ἀνεξάλειπτες ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὰ τραγικὰ θεάματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς στὴν Ἑλλάδα. Ἔτσι ὁ «Ἀνάπηρος τοῦ Ἀγώνα» εἰκονίζει ἓνα ἀνάπηρο, τυφλὸ καὶ κουτσὸ ἀγωνιστὴ τοῦ 21, ποὺ τὸν ὀδηγεῖ ἓνα ἑλληνόπουλο. Ἡ ἔκφραση τοῦ πολεμιστῆ (ποὺ ἀποδίδει ἴσως τὰ χαρακτηριστικὰ ἐνὸς συγκεκριμένου προσώπου), ἔκφραση ἐνὸς ἀνθρώπου ποὺ ἔχει ἤρεμη τὴ συνείδηση ὅτι ἔκαμε τὸ καθῆκον του ἀπέναντι στὴν πατρίδα του, ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ συμπῶνια καὶ τὴν ἀπορία τῆ διάχυτη στὸ πρόσωπο τοῦ καλοντυμένου παιδιοῦ. Αὐτὰ τὰ πρόσωπα, πρὶν ὁ ζωγράφος τὰ βάζει στὸ μέσο τοῦ πίνακα καὶ τὰ πλαισιώνει μὲ δυὸ ἱστορικοὺς τόπους, τὸ Μπούρτζι ἀπὸ τὰ δεξιὰ καὶ τὸ Παλαμήδι ἀπὸ τὰ ἀριστερά, ἐκφράζουν τοὺς δυὸ κόσμους ποὺ συνυπάρχουν μέσα στὸ νεότευκτο ἑλληνικὸ κράτος. Πρὸς τὸ κέντρο ὅμως βρίσκεται ἡ μορφή τοῦ ἀγωνιστῆ καὶ αὐτὴ ὑψώνεται καὶ κυριαρχεῖ. Ἡ φροντίδα τοῦ ζωγράφου στρέφεται κυρίως στὰ πρόσωπα, ἀλλὰ καὶ στὴ χρωματικὴ ἀπόδοση τῶν γραφικῶν ἐνδυμασιῶν. Τὸ φυσικὸ περιβάλλον δὲν τὸν ἐνδιαφέρει καὶ πολὺ, ἀπλῶς πλαισιώνει μὲ λιτότητα τὰ δυὸ πρόσωπα».

Ὅπως βλέπει ὁ ἀναγνώστης, εἶχα τὴ γνώμη πὼς ὁ Βρυζάκης εἶχε ἐντυπωσιαστεῖ καὶ ἐμπνευστεῖ ἴσως ἀπὸ ἓνα τυφλὸ καὶ ἀνάπηρο ἀγωνιστὴ, ὄχι σπάνιο θέαμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τελευταῖα ὅμως μελετώντας ξανά, γιὰ λόγους καθαρὰ ἱστορικοὺς, τὰ ποιήματα τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου νομίζω πὼς βρίσκω τὴν πηγὴ, τὸ ἐρέθισμα τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ Βρυζάκη σ' ἓνα ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἔγραψε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1831 καὶ ποὺ τὸ ἐπιγράφει «Ψωμοζήτητης

Ἡ «Ἀνάπηρος τοῦ Ἀγώνα» τοῦ Θ. Βρυζάκη

στρατιώτης». Ἄλλωστε καὶ ἄλλο πείημα τοῦ Σούτσου, «Ὁ ἐξόριστος» (1834), προκάλεσε τὴ δημιουργία τοῦ ὁμώνυμου πίνακα τοῦ Βρυζάκη. Τὸ ποίημα ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ τώρα ἔχει ὡς ἐξῆς:

Ψωμοζήτητης στρατιώτης¹
(Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1831)

*Ἐνας γέρος στρατιώτης μὲ τοῦ ζήτουλα τὸν δίσκο
Στὸ ραβδί ἀκουμβισμένος καὶ μὲ τὸ σακκὶ στὸν ὦμο,
Ἐλεγε σ' ἓνα παιδάκι ποῦ τοῦ ἔδειχνε τὸν δρόμο·
Μή, παιδάκι μου, μὴν τρέχεις καὶ πολὺ ὀπίσω μνήσκω·
Ἐσὸ εἶσαι εὐτυχισμένο ... τὰ ματάκια σου τὰ ἔχεις,
Γερά ἔχεις ποδαράκια, κ' ἑλαφρὸ σὰν λάφι τρέχεις...
Ἐγὼ ἔχασα τὸ φῶς μου στοῦ Μισολογγοῦ τὴν πόλι,
Καὶ τὸ ἓνα μου ποδάρι μὲ τὸ ἄρπαξε τὸ βόλι.*

*Ποῦ νὰ εἶμασθε, παιδί μου; ... Εἶναι νύκτα;... Εἶναι μέρα;...
—Νύκτα εἶναι... Στὸ Ἀνάπλι ἐζυγώσαμε, πατέρα.
—Στὸ Ἀνάπλι! —Κλαίεις, γέρο; —Τὰ παλιά μου ἐνθυμοῦμαι...
Τ' ἤμουν πρῶτα, τ' εἶμαι τώρα στέκονται καὶ συλλογοῦμαι...
Στὸ Ἀνάπλι!! Ἐγὼ πρῶτος καὶ μὲ τὸ σπαθὶ στὸ στόμα*

Πήδησα στὸ Παλαμῆδι

*Ἀπὸ ἓνα σ' ἄλλον βράχο πρῶτα ρίπτουμον σὰν φίδι,
καὶ σηκώνω μόλις τώρα τὸ βαρύνετρό μουσῶμα.*

*Ἐτυφλώθηκα... Δὲν βλέπω τῆς Ἑλλάδος τὰ βουνά,
Καὶ ὁ ἐλεύθερός της ἥλιος στὰ ματάκια μου δὲν λάμπει...
Δενδροσκέπαστοι, ὠραῖοι κ' αἵματοβρεμένοι κάμποι,
Σ' ἐσᾶς τώρα κόσμος ἄλλος ζωὴν ἤσυχη περνᾷ·
Ἐγὼ μόνος, γιὰ νὰ ζήσω, τρέχω καὶ ψωμοζητῶ
Στὰ ἐρημοκλήσια μέσα καὶ στοὺς δρόμους ξενουκτῶ.*

Παντοῦ εἶμ' ἀπορριμμένος

Ἐένος εἶμαι στὴν Ἑλλάδα, καὶ στὸ σπῆτι μ' εἶμαι ξένος.

*Ὅλος ἄλλαξε ὁ κόσμος, καὶ τὴν σήμερον ἡμέρα
Τὰ παιδιὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν γνωρίζουν τὸν πατέρα·
Τὲς θυσίες, τοὺς ἀγῶνας ξέχασαν τῶν παλαιῶν,
Καὶ τὸν Πλοῦτον ἔχουν ὄλοι διὰ μόνον τοὺς θεόν.
Προσπαθῶ τοῦ κάκου νάβρω ἓναν φίλο, τοῦ παλιοῦ μας,
Τοῦ ἥρωικοῦ καιροῦ μας.*

1. Ἄ λ ε ξ. Σ ο ὄ τ σ ο υ, Ἐπαντα, Ἀθήναι 1916, σ. 44-45. Προσαρμόζω τὸ κείμενο τοῦ ποιήματος αὐτοῦ, καθὼς καὶ τοῦ παρακάτω, στὴ σύγχρονη ὀρθογραφία.

*Ἄλλοι πέθαναν, καὶ ἄλλοι ζοῦν ἀπ' ὄλους ξεχασμένοι·
Ὅπου κι' ἂν σταθῶ μὲ σπρώχρον, μὲ περιγελοῦν οἱ ξένοι.*

*Ξένοι, μὴν περιγελᾶτε τὰ χυμένα μου τὰ μάτια,
Τὸ σπασμένο μου ποδάρι·
Τοῦ μεγάλου Μπότσαρη μας ἤμουν πρῶτο παλληκάρι.
Ἡ παλιά μου φουστανέλα, ὅπου βλέπετε κομμάτια,
Χάρισμα τοῦ Καραϊσκου, ἀπὸ δόξα μὲ σκεπάζει·
Τὸ σπαθὶ αὐτὸ πὸν φέρνω στὸ πλευρό μου κρεμαστό,
Ἄν δὲν εἶναι μὲ χρυσάφι καὶ κοράλια σκεπασμένο,
Εἶν' ἐνθύμησις φιλίας τοῦ Ναυάρχου μας Τομπάζη.*

*Ἡρώες ἐξακουσμένοι!
Καὶ ἂν εἴσθε πεθαμένοι,
Στὴν ἐνθύμησιν τοῦ κόσμου, στὴν ἐνθύμησίν μας ζῆτε·
Πέθαναν, κι' ἂν ζοῦν ἀκόμα, ὅσοι ἄτιμοι πολῖται
Εἰς τοὺς τάφους σας πατοῦν,
Νὰ κληρονομήσουν ὄλας τὰς θυσίας σας ζητοῦν,
Καὶ ἀφήνουν τῆς πατρίδος τοὺς πατέρας, τοὺς προμάχους,
Νὰ ψωμοζητοῦν στὰς πόλεις καὶ νὰ ξεσκτοῦν στοὺς βράχους.*

Στὸ ποίημα, ὅπως καὶ στὸν πίνακα, ἔχουμε ἓνα τυφλὸ καὶ ἀνάπηρο στρατιώτη πὸν ἔχασε μάτια καὶ πόδι καὶ ὀδηγεῖται στὸν δρόμο ἀπὸ ἓνα παιδάκι. Στὸ ποίημα προστίθεται ἡ λεπτομέρεια πὸς καὶ τὰ δυὸ τὰ ἔχασε στὸ Μεσολόγγι, στὸν ἐνδοξότερο ἀγώνα τῆς παλιγενεσίας, λεπτομέρεια βέβαια πὸν δὲν ἦταν δυνατὸν ν' ἀποτυπωθεῖ στὸ καναβάτσο. Στὸ ποίημα παρουσιάζονται τὰ δύο πρόσωπα νὰ πλησιάζουν τὸ Ναύπλιο. Τὸ ἴδιο φαίνεται πολὺ καθαρὰ καὶ στὸν πίνακα: δεξιὰ στὸ βάθος εἰκονίζεται τὸ Παλαμῆδι καὶ ἀριστερὰ τὸ Μπούρτζι. Αὐτὰ εἶναι τὰ βασικὰ στοιχεῖα καὶ στὰ δύο δημιουργήματα πὸν δὲν ἀφήνουν καμιὰ ἀμφιβολία πὸς ὁ ζωγράφος παρακινήθηκε στὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἔργου του ὄχι μόνον ἀπὸ ἓνα συνηθισμένο θέαμα στὴν μετεπαναστατικὴ Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ παραπάνω ποίημα τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, κυρίως ἀπ' αὐτό, γιατί θὰ συνειδητοποίησε στὴν ψυχὴ του τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴ δικαίωση τῶν ἀδικημένων ἀγωνιστῶν, γιὰ τὴν ἀπαθανάτισή τους. Εἶχαν τόσο ὑποφέρει καὶ ὑπέφεραν ἀκόμη καὶ στὸν καιρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ πίνακα οἱ πρωταγωνιστὲς τῆς ἐλευθερίας τοῦ τόπου! Ὅσα μέτρα κι ἂν εἶχαν παρθεῖ γι' αὐτοὺς—καὶ ἦταν ἡμίμετρα—δὲν εἶχαν λύσει τὸ πρόβλημα τῆς κάποιας ἀποκαταστάσεώς τους. Ἡ ἀπογοήτευσή τους ἦταν μεγάλη βλέποντας πὸς τὸ τέλος τῶν τόσων ἀγῶνων τους δὲν εἶχε στεφθεῖ μὲ τὴν ἀναγνώριση τῶν δικῶν τους κόπων καὶ μόχθων γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ νέου κράτους. Μέσα στὴ μετεπαναστατικὴ κοινωνία σχηματίζον

μιὰ τάξη δυσαρεστημένων, πὸν ξεχωρίζει ἔντονα μέσα στὸν πολυσύνθετο καὶ πολύχρωμο πλῆθος τῆς μικρῆς Ἑλλάδας. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σούτσος βάζει στὸ στόμα τοῦ ἀγωνιστῆ τὸ μεγάλο παράπονό του:

Ἦλος ἄλλαξε ὁ κόσμος, καὶ τὴν σήμερον ἡμέρα

*καὶ ἀφήνον τῆς πατρίδος τοὺς πατέρας, τοὺς προμάχους,
νὰ ψωμοζητοῦν στὰς πόλεις καὶ νὰ ξενυκτοῦν στοὺς βράχους.*

Ἐπιπλέον εὐγλωττος καὶ εἰλικρινῆς διερμηνευτὴς τῆς δυσαρέσκειας καὶ ἀγανακτήσεώς τους εἶναι ὁ ἀγωνιστὴς τοῦ 21 Γιάννης Μακρυγιάννης, πὸν εἶχε πάντα ἔμπρὸς τοῦ τὸ ὄραμα τῶν ἀδικημένων καὶ περιφρονημένων συντρόφων του. Τὰ ἀπομνημονεύματά του διαποτίζονται σχεδὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ἀπὸ τὴν ἀγάπη του πρὸς αὐτοὺς καὶ ἀπὸ τὴ θλίψη του γιὰ τὴν κατάντια τους. «Οἱ ἀγωνιστὲς δυστυχοῦν, γράφει κάπου... Τῶν ἀγωνιστῶν οἱ ἄνθρωποι διακονεῦουν καὶ γυρεύουν νὰ πᾶνε πίσω εἰς τοὺς Τούρκους. Τοὺς εἶχανε αὐτεῖνοι σκλάβους, τοὺς ντύνανε, τοὺς συγύριζαν καὶ τρῶγαν. Εἰς τὴν πατρίδα τους ξυπόλυτοι καὶ γυμνοὶ διακονεῦουν...»¹. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ παραθέσει πολλὰ τέτοια καὶ παρόμοια ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἔργο του².

Στὸ ἔργο τοῦ Βρυζάκη παρατηροῦμε ἐξωραϊσμὸ τῶν μορφῶν τοῦ ποιήματος. Τὸ ραβδί τοῦ ἀγωνιστῆ τὸ ἀντικαθιστᾷ ἓνα ἀναπηρικό τῆς ἐποχῆς μπαστούνι καὶ λείπει ὁ δίσκος τοῦ «ζήτουλα» καὶ τὸ σακὶ στὸν ὄμο. Ὁ ζωγράφος δὲν ἀνέχεται τὸν ἐξευτελισμὸ τοῦ ἀγωνιστῆ. Γι' αὐτὸ τὸν περιστάνει μὲ μᾶλλον φτωχικό, ἀλλὰ καθαρὸ ἱματισμὸ, μὲ κίτρινο κεφαλόδεσμο ἐπάνω ἀπὸ τὸ φέσι, μὲ πρασινωπὸ γελέκι, μὲ μαυροκόκκινο ντουλαμὰ (φλοκάτα ἢ κάπα), μὲ πολύπτυχη ἄσπρη καὶ ἄρτια φουστάνελα (στὸ ποίημα περιγράφεται κομματιασμένη) καὶ μὲ καινούργιο καὶ κεντημένο τουζλόκι (κνημίδα) καὶ ὑπόδηση. Τὸ σπαθὶ τευ, τὸ γιαταγάνι, χάρισμα τοῦ Καραϊσκάκη, τὸ ἔχει, ὅπως καὶ στὸ ποίημα, κρεμασμένο στὸ πλευρό του καὶ ἡ θήκη του εἶναι στολισμένη μὲ πλουμίδα. Ἴσως στὸν ἐξωραϊσμὸ αὐτὸν τὸν ἐσπρωχνε καὶ ἡ κληρονομημένη ἀπὸ τὸν δάσκαλό του Πέτερ φὸν Ἔς φροντίδα γιὰ τὴν ἀναπαράσταση ὡραίων στολῶν καὶ ὄπλων, ἀκόμη καὶ γιὰ ἓνα «ψωμοζήτη» ἀγωνιστῆ. Τὸ παιδάκι ἐπίσης πὸν τοῦ δείχνει τὸν δρόμο στὸ ποίημα τοῦ Σούτσου ὡς ἀπλὸς ὁδηγός, χωρὶς καμιὰ φανερὴ συγγενικὴ μὲ τὸν ἀγωνιστῆ σχέση, καὶ εἶναι ἐπίσης καλοντυμένο, κρατᾷ στὸ ἀριστερό του χέρι τὸ μου-

1. Βλ. Γιάννη Βλαχογιάννη, Ἀρχεῖον τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάν. Μακρυγιάννη, Ἀθῆναι 1907, τ. 2, σ. 67-68.

2. Βλ. σχετικὰ τοῦ Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα τοῦ 1821, Θεσσαλονίκη 1948, β' ἔκδ. 1970 (ἀνατύπωση), σ. 283 κ.έ.

σικὸ τοῦ ἀγωνιστῆ ὄργανο, τὸ μπουζούκι¹, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ μόνο στοιχεῖο ποῦ μᾶς θυμίζει τὸν «ψωμοζήτην στρατιώτην» τοῦ ποιήματος, ἂν καὶ σ' αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται καθόλου ὅτι ὁ τυφλὸς ἀγωνιστὴς παίζοντας τὸ μπουζούκι του καὶ ἴσως καὶ τραγουδώντας κέρδιζε τὸ ψωμί του.

Ἡ παράσταση αὐτῆ τοῦ παιδιοῦ μᾶς τὸ φέρνει πολὺ κοντὰ πρὸς τὸν ἀγωνιστῆ, μᾶς κάνει νὰ τὸ θεωρήσουμε, ἂν ὄχι παιδί του, τουλάχιστο παιδί συγγενῆ του.

2. Τώρα μένει νὰ ἐξετάσουμε ποιὸς εἶναι ὁ ἀγωνιστὴς αὐτὸς καὶ ἀπὸ ποῦ κατάγεται. Οὔτε τὸ ποίημα οὔτε καὶ ὁ πίνακας τοῦ Βρυζάκη μᾶς δίνει κανένα σχετικὸ στοιχεῖο. Τὰ ὅσα διηγεῖται ὁ Σοῦτσο, ὅτι πῆδησε πρῶτος μὲ τὸ σπαθὶ στὸ στόμα στὸ Παλαμήδι, ὅτι ἦταν πρῶτο παλληκάρι τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καὶ ὅτι εἶχε κερδίσει τὴν ἐκτίμηση τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τοῦ νουάρχου Τομπάζη εἶναι φανταστικά. Ἕνα μόνο εἶναι θετικὸ στοιχεῖο: ὅτι εἶναι «ξένος στὴν Ἑλλάδα, καὶ στὸ σπίτι του εἶναι ξένος», ὅτι δηλαδὴ κατάγεται ἀπὸ χώρα ποῦ ἔμεινε ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ νεοσύστατου κράτους, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ, ὕστερ' ἀπὸ τόσα χρόνια ποῦ ἔλειψε, ἔμεινε ξένος.

Ἀπὸ ποῖα ἄραγε χώρα νὰ κατάγεται ὁ θαυμαζόμενος ἀπὸ τὸν ποιητὴ ἀγωνιστῆς; Ἡ σκέψη μου πηγαινεὶ σ' ἓνα ἄλλο ποίημα τοῦ Σοῦτσο, στὸ δεύτερο μὲ τίς ἴδιες ὁμοιότητες ἢ ἀναλογίες, σ' ἓνα ποίημα, ὅπου παρουσιάζονται οἱ ἴδιες μορφές, τὸ ἴδιο ζευγάρι, ὁ ἴδιος ἀπογοητευμένος ἀγωνιστὴς (ὄχι ὅμως τυφλὸς καὶ ἀνάπηρος, γιὰ τοὺς λόγους ποῦ θ' ἀναφέρω παρακάτω) καὶ ὁ μικρὸς του συνοδός, ποῦ ἐδῶ φαίνεται νὰ εἶναι ὁ μικρὸς γιὸς του. Τὸ ποίημα, ποῦ ἐπιγράφεται «Ὁ θάνατος τοῦ ἑτερόχθονος ἀγωνιστοῦ», εἶναι τὸ παρακάτω:

*Ὁ μαυροντυμένος Μακεδὼν μὲ βῆμα λυπημένο,
Μὲ τὸ μακρὸν τουφέκι του στὸν ὄμον κρεμασμένο
Εἰς τὸ γεφύρι ἔφθασε τοῦ Μάντζαρη πλησίον,
Πλησίον τῶν ἐλληνικῶν καὶ τουρκικῶν ὀρίων,
καὶ πρὶν νὰ σφάξει καὶ σφαχθεῖ τὸ ὕστερο φιλί του
Ὁ ἑτερόχθων ἔδιδεν εἰς τὸ μικρὸ παιδί του,
Καὶ τὸ παιδί ἐθρήνει
Χωρὶς νὰ ξεύρει καὶ αὐτὸ πῶς τόσο δάκρυ χύνει.*

*«Πατέρα μου, λοιπὸν ζητᾶς, ζητᾶς νὰ σὲ ἀφήσω;
Παντοῦ, παντοῦ τὸ δύστηγο θὰ σὲ ἀκολουθήσω...
Καὶ ποῦ πηγαίνεις;» —«Μὴ κ' ἐγὼ νὰ ξεύρω ποῦ πηγαίνω;
Πηγαίνω καθὼς τὸ νερὸ αὐτὸ τὸ θολωμένο...
Μᾶς πῆραν τὴν πατρίδα μας». —«Καὶ ποῖος μᾶς τὴν πῆρε;»*

--(Εἰς τὴν μητέρα σου, παιδί, καθὼς σὲ εἶπα σῶρε).

Καὶ τὸ παιδί δὲν κλίνει

Νῦν ἀφήσει τὸν πατέρα του, κ' ἐκεῖνος δάκρυ χύνει·

Καὶ λέγει· «Ἐλαβα πληγές, αὐτὴν στὸ Δραγατσάνι
Καὶ τοῦτες στὴν Ἀράχωβα καὶ στῆς Γραβιάς τὸ Χάνι·
Τὰ κτήματά μας δήμευσεν ὁ Τούρκος στὴν Κασσάνδρα
Καὶ ν' ἀκουμβήσουμεν ἐκεῖ δὲν ἔχουμεν μίαν μάνδρα·
Πλήν καὶ ἡ γῆ μᾶς πολεμᾷ ἢ μ' αἷμά μας βρεγμένη
Καὶ εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς ἡμᾶς ὁ τάφος τώρα μένει».

Καὶ τὸ παιδί νὰ κρίνει

Δι' ὅλα αὐτὰ δὲν ἠμπορεῖ, κ' ἐκεῖνος δάκρυ χύνει.

Πρωῶρια ἔκοφε· φωτιά ὑψώθηκε μεγάλη·
Ἐκ τὸν κόρφο του πολλὰ διπλώματα ἐβγάλλει,
Τὰ καίει καὶ τὴν στάχτη τους σκορπίζει στὸν ἄερα,
Φωνάζει· «Μαυροσκότεινη, καταραμέν' ἡμέρα,
Ἐπὸς εἰς τὴν Φιλικὴν ἐμβῆκα Ἐταιρείαν!»
Ἐπομακρύνει τὸ παιδί ὁ γέρον μετὰ τὴν βίαν,

Καὶ τὸ παιδί ἀφήνει

Τὸν γέροντα πατέρα του καὶ δάκρυ πικρὸ χύνει.

Σφυρίζει ὁ πολεμιστής, καὶ εἰς τὸ σφύριγμά του
Νὰ ἑκατὸ Ἄρματωλοί, Ἄρχαγγελοὶ θανάτου,
Μὲ μαῦρα ὄλοι ἄλογα, μαῦρ' ἄρματα στὴν μέση,
Μὲ μαύρην εἰς τὴν πλάτη τους φλοκάτα, μαῦρο φέσι·
Καὶ ὄλοι τους μὲ μίαν ψυχὴ καὶ ὄλοι μ' ἓνα σῶμα
Τὸ τουρκικὸ παρατηροῦν καὶ φοβερίζουν χῶμα·

Καὶ τὸ παιδί τρομάζει

Ἐπὸς τὸ λάφι πιλαεῖ καὶ «μᾶνα μου!» φωνάζει.
Κ' ἐκεῖνος μετὰ γυμνὸ σπαθὶ κραυγάζει· «Ἄφ' οὔ ξένος
Καὶ εἰς αὐτὸ ἀπέμεινα τὸ ἰδικό μου Γένος,
Ἄφ' οὔ, πατρίς μου ἄθλια, πατρίς Μακεδονία,
Παντοτεινὴ τὸ στῆθός σου βαρύνει τυραννία,
Ἄνδρεῖα καθὼς ἔζησα μετὰ μένει ν' ἀποθάνω».

Καὶ εἰς τῶν Τούρκων ἔπεσε τὴν Φυλακὴν ἐπάνω·

Καὶ τὸ παιδί ἀκόμα

Προσμένει τὸν πατέρα του στὸ ἔρημό του δῶμα.

Ὅπως βλέπουμε, τὸ ποίημα καὶ ἐδῶ ἐκφράζει τὴν ἀγανάκτηση τοῦ ἀγωνιστῆ, ποὺ καὶ αὐτός, ὅπως καὶ ὁ προηγούμενος, εἶναι ξένος ὄχι μόνο στὴν Ἑλλάδα, στὴ «γῆ τῆ μ' αἷμα μας βρεγμένη», ἀλλὰ καὶ στὴν πατρικὴ του γῆ,

στή Μακεδονία (στὸ ποίημα δηλώνεται ὅτι εἶναι «Μακεδών»), γιατί τὰ κτήματα τοῦ στὴν Κασσάνδρα τὰ ἔχουν δημεύσει οἱ Τούρκοι «καὶ ν' ἀκουμβήσουμεν ἐκεῖ δὲν ἔχουμε μιὰ μάνδρα». Τὸ ἀχρονολόγητο αὐτὸ ποίημα ἀναφέρεται σὲ διώξιμο, σὲ φυγὴ τοῦ ἀγωνιστῆ πρὸς τὰ ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα, ἀπ' ὅπου ἀπελπισμένος ἐξορμᾷ καὶ βρίσκει τὸν θάνατο σὲ συμπλοκὴ μὲ τοὺς Τούρκους φρουροὺς τῶν συνόρων.

Τί ἄραγε κρύβεται κάτω ἀπὸ τίς γραμμὲς αὐτές; Νομίζω πὼς μὲ τὴν ἀπλή αὐτὴ διαμαρτυρία τοῦ ἀγωνιστῆ ἀφήνει ὁ Σοῦτσο νὰ φανεῖ ἡ ἐγνοία τοῦ γιὰ τὴν τύχη τῶν ἀγωνιστῶν καὶ νὰ ξεχυθεῖ ἡ πίκρα τοῦ γιὰ ὀρισμένα τραγικὰ γεγονότα ποὺ δὲν τὰ μνημονεύει. Συγκεκριμένα κρύβονται τὰ μετὰ τὴν ἄφιξη τοῦ Ὁθωνος γεγονότα τοῦ Μαρτίου τοῦ 1823, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ὁποίων διαλύθηκαν βίαια τὰ παλληκάρια στὴν πεδιάδα τοῦ Ἄργου, ἐπειδὴ δὲν θέλησαν νὰ ὑπαχθοῦν σὲ ὀρισμένα διατάγματα τῆς Ἀντιβασιλείας σχετικὰ μὲ τὴ νέα ὀργάνωση τοῦ στρατοῦ. Ἦταν ἡ ἀρχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος καὶ ὁ ποιητῆς δὲν ἤθελε ἢ καὶ δὲν μποροῦσε νὰ γράψει περισσότερα καὶ καθαρότερα. Ἴδου πὼς ἀφηγεῖται τὰ γεγονότα ὁ Βαυαρὸς ἀξιωματικὸς Νέεζερ στ' ἀπομνημονεύματά του: «Ὁ ἀφοπλισμὸς τῶν παλληκάριων ἐγένετο εἰς τὴν Ἀργολίδα, ὅπου συνεκεντρώθησαν περὶ τὰς δέκα χιλιάδας. Μ' ὄλον ὅτι ἡ παράδοσις τῶν ὅπλων καὶ τῶν ξιφῶν τοὺς ἐπότισεν ἀνέκφραστον πικρίαν, διότι ἐχωρίζοντο ἀπὸ τὰς ἀγαπητάς των πανοπλίας, μὲ τὰς ὁποίας εἶχαν πολεμήσει ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς των ἀνεξαρτησίας, ἐν τούτοις δὲν ἐγινε καμμία ἀταξία κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ μόνον συγκινητικαὶ τινες σκηναὶ μᾶς ἐτάραζαν τὴν καρδίαν. Εἶδομεν ἠλικιωμένους ἄνδρας καὶ σχεδὸν μὲ λευκὰς τρίχας, ποὺ εἶχαν ἀρειμάνιον ἦθος νὰ κλαίει ὡς παιδιὰ καὶ νὰ χύνουν δάκρυα διὰ τῶν ἠλιοκαῶν παρειῶν. Ἡ παράδοσις τῶν ὅπλων ἔφερον εἰς ἄλλους ἀπελπισίαν καὶ μὴ θέλοντας νὰ παραδώσουν εἰς ξένας χεῖρας τὸν πολύτιμον θησαυρόν των ἔρριψαν εἰς τοὺς κρημνοὺς τὰ ξίφη των καὶ τὰ ἄλλα των ὅπλα»¹. Πολλοὶ ὅμως φαίνεται πὼς δὲν παράδωσαν τὰ ὅπλα². Γι' αὐτὸ τὰ βαυαρικὰ στρατεύματα τοὺς κυνήγησαν ὡς ἔξω ἀπὸ τὸν Ἴσθμό³. «Καὶ πῆγαιναν κλαίγοντας, γράφει ὁ Μακρυγιάννης, ὅταν φεῦγαν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους ξυπόλυτοι καὶ γυμνοί, κι' ἔλεγαν: Πατρίδα δὲν μᾶς βαστάγει ἡ καρδιὰ νὰ σοῦ κάνουμε ἐσένα τῆς πατρίδας κακό, ὅτι διὰ σένα χύσαμεν τὸ αἷμα μας καὶ τώρα πᾶμε σ' ἐκείνους, ὅπου πολεμούσαμε, νὰ φάκομμάτι ψωμί — ὄχι νὰ προσκυνήσωμεν· νάρθοῦμεν ἐναντίον σου δὲ τὸ κάνομεν καμπούλι, ὅτι χύσαμε τὸ αἷμα μας διὰ σένα νὰ γένης βασιλεῖο. Αὐτεῖνοι

1. Βλ. Χ ρ ι σ τ ο φ. Ν έ ε ζ ε ρ, Ἀπομνημονεύματα, Ἀθήναι 1936, σ. 22-23.

2. Βλ. στοῦ Ν ι κ. Κ α σ ο μ ο ὄ λ η, Ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήναι 1941, τ. 3, σ. 617 ὑποσ. 2 Βλαχογιάννη.

3. Βλ. Κ α σ ο μ ο ὄ λ η, Ἐνθυμ., τ. 3, σ. 617 ὑποσ. 2 Βλαχογιάννη.

κι' ὄλοι οἱ ἄνθρωποι ὁποῦχαν αἰσθησι κλαῖγαν καὶ οἱ ἀπατεῶνες γέλαγαν καὶ χαίρονταν ὅτι στεῖλαν τοὺς ἀγωνιστὲς εἰς τοὺς Τούρκους νὰ ζήσουνε»¹.

Πιὸ σαφὴς ὁ ἀγωνιστὴς Νικόλαος Κασομούλης μᾶς δίνει τὴν τραγικὴ εἰκόνα: «Οἱ ἐπίσημοι ὀπλαρχηγοὶ καὶ οἱ περισσότεροὶ τῶν ἀξιωματικῶν ἔμειναν μὲ τὰς ἐλπίδας τῶν μόνοι εἰς Πρόνοιαν, ἀπαρηγόρητοι, ἀγανακτοῦντες. Οἱ ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, περιπλανώμενοι ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον, περίπου τῶν 15 χιλιάδων, ἀναθεματοῦντες τοὺς πρωταίτιους καὶ μακαρίζοντες τοὺς συναδέλφους τοὺς οἴτινες δὲν ἔζησαν νὰ ἰδοῦν τὸ τέλος τούτων· ὅταν εἶδον ὅτι, πανταχόθεν διωκόμενοι ἀπὸ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ βαυαρικὰ στρατεύματα ἄσυλον δὲν τοῖς ἔμεινεν, ἐνωθέντες μὲ τοὺς Ἀρματολούς πρόσφυγας, μὲ μαυρισμένας σημαίας ἀκολουθοῦντες αὐτοὺς νὰ ἐξέλθουν εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν νὰ ξεθυμάνουν ἢ νὰ λάβουν Ἀρματολίκια νὰ ζήσουν— ὅπου ἐχάθησαν οἱ περισσότεροι»². Οἱ τελευταῖες αὐτὲς ἀκριβῶς γραμμὲς θυμίζουν τὴν ἀπελπισμένη πράξη τοῦ ἀγωνιστῆ, κατὰ τὸ ποίημα τοῦ Σούτσου, νὰ περάσει τὰ σύνορα: «Κι' ἐκεῖνος μὲ γυμνὸ σποθὶ κ.λ.». Ἐπομένως τὸ ποίημα αὐτὸ τοῦ Σούτσου πρέπει νὰ γράφτηκε μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ Μαρτίου τοῦ 1833, δηλαδὴ δέκα περίπου μῆνες ἢ ἓνα χρόνον ἀργότερα, καὶ τὸ ἔνα ποίημα βρίσκεται σὲ στενὸ σύνδεσμον μὲ τὸ ἄλλο. Εἶναι ἡ ἴδια ἱστορία τῶν ἀγωνιστῶν στὴ συνέχειά της. Ἐπομένως καὶ τὰ ἴδια πρόσωπα σὲ διαφορετικὰς ἐκδηλώσεις. Ἄρα καὶ ὁ πίνακας τοῦ Βρυζάκη ἀντικαθρεφτίζει τὴν ἴδια τραγικὴ ἱστορία.

Ἵστερ' ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ αὐτὴ ἀνάλυση τῶν παραπάνω ποιημάτων τοῦ Ἀλεξ. Σούτσου, νομίζω πὼς καὶ στὰ δύο ἔχουμε τὰ ἴδια πρόσωπα πού τὸν ἐμπνέουν, ἓναν ἀγωνιστὴ καὶ τὸ παιδί του, ὅτι κατάγονται ἀπὸ τὴν Μακεδονία, καὶ ὅτι ἴσως ἀνταποκρίνονται σὲ συγκεκριμένους μορφῆς πού εἶχε ὑπόψη του ὁ ποιητής, ἀλλὰ πού τις ἐπλασε μὲ ποιητικὴ ἄδεια, κὺν ὅτι τελικὰ καὶ τὰ πρόσωπα αὐτὰ μὲ τὴ σειρά τους συγκίνησαν τὸν ζωγράφον Θεόδωρον Βρυζάκη, ὥστε νὰ τὰ ἀπαθανάτισει στὸν γνωστὸ πίνακά του. Δὲν χρειάζεται βέβαια νὰ προστεθεῖ πόσον ἡ παραπάνω ἱστορικὴ ἀνάλυση μᾶς βοηθεῖ νὰ συλλάβουμε τὸ βαθύτερον νόημα τοῦ πίνακα, νὰ συγκινηθοῦμε μὲ τὴν ἀντιπαραβολὴν του πρὸς τὰ ποίηματα τοῦ Σούτσου καὶ ν' ἀπολαύσουμε πληρέστερα τὴν αἰσθητικὴν του ἀξία.

ΑΠΟΣΤ. Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

1. Βλαχογιάννη, Ἀρχ. Μακρυγιάννη, τ. 2, σ. 306-307. Πρβλ. καὶ Χρίστου Βυζαντίου, Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν ἐκστρατειῶν καὶ μαχῶν καὶ τῶν μετὰ ταῦτα συμβάντων, ὧν συμμετέσχεν ὁ τακτικὸς στρατὸς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1833, Ἀθῆναι 1901, σ. 314. Ν. Α. Βέη, Ἑλληνικαὶ ἀναμνήσεις Βαυαροῦ ταγματάρχου, ἐφημ. «Πρωΐα», 17 Ἰαν. 1943.

2. Κασομούλη, ἔ.ἀ. τ. 3, σ. 617-618.

RÉSUMÉ

Apostolos E. Vacalopoulos, Un combattant de la Macédoine inspire le poète Alexandre Soutzos et indirectement le peintre Théodore Vryzakis.

Dans cette étude je montre que le peintre Théodore Vryzakis, ayant vécu au XIXe siècle et représentant dans ses peintures principalement des images de la révolution grecque de 1821, empreintés à son âme pendant son enfance, impressionné du poème de son contemporain Alexandre Soutzos «Le soldat mendiant» a transmis son inspiration à son tableau bien connu «L'aveugle palicare». Dans ce poème, écrit en 1831, deux ans alors après la fin des luttes pour l'indépendance grecque, l'aveugle combattant, accompagné par un enfant, exprime ses griefs pour l'indifférence de l'état et de la société envers lui. Les mêmes personnes, l'homme et l'enfant, réapparaissent dans un autre poème de Soutzos dans lequel le combattant, déçu de l'inaffection de l'état, passe les frontières et meurt en luttant contre les Turcs. La reprise de ce même sujet avec les mêmes personnes me pousse à supposer que le poète avait pris en considération peut-être un cas concret, un combattant originaire de la Macédoine.

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟ ΘΡΟΝΟ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Όταν ο Ἀλέξανδρος ανέβηκε τὸ 336 π.Χ. στὸ θρόνο τῆς Μακεδονίας, ἀντιμετώπισε ἓνα δύσκολο πρόβλημα, πὸν μέχρι τότε δὲν εἶχε βρεῖ τὴ λύση του: τὴν ἀνάγκη εὐρέσεως μιᾶς ἰσορροπίας μεταξὺ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς δυνάμεως τῆς μακεδονικῆς ἀριστοκρατίας. Οἱ ρίζες τοῦ προβλήματος αὐτοῦ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὴν ἐποχὴ τῶν πρώτων Μακεδόνων βασιλέων καὶ ἡ πορεία του ἀκολούθησε δρόμο παράλληλο μὲ τὴν ἐξέλιξη τοῦ θεσμοῦ τῆς βασιλείας. Πρῶτος ὁ Φίλιππος φαίνεται πὸς συνειδητοποίησε τὴ σοβαρότητα τοῦ προβλήματος καὶ τις ἐπιπτώσεις του τόσο στὸ βασιλικὸ θεσμὸ ὅσο καὶ στὴ λειτουργία τοῦ κράτους γενικώτερα· γι' αὐτὸ προσπάθησε νὰ δημιουργήσῃ μιὰ πιὸ εὐρεία, κατὰ κάποιον τρόπο ἐθνικὴ βάση, ὥστε νὰ στηρίξῃ ἐπάνω σ' αὐτὴ τὸ βασιλικὸ του ἀξίωμα¹.

Ὁ Ἀλέξανδρος γνώριζε κατὰ τὴν ἀνοδὸν του στὸ θρόνον ὅτι ἡ ἀριστοκρατία θὰ ἦταν κατ' ἀνάγκην γι' αὐτὸν ὁ βασικὸς συμπαραστάτης, ἀφοῦ ἀπὸ αὐτὴ θὰ ἐπέλεγε τὰ στελέχη τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ φυσικὸς του ἀντίπαλος, λόγω τῆς δυνάμεως πὸν διέθετε. Οἱ σχέσεις του πρὸς τοὺς Μακεδόνες εὐγενεῖς ἐπρόκειτο νὰ ἀποτελέσουν τὸ βασικώτερο ἐσωτερικὸ παράγοντα πὸν θὰ ἐπηρέαζε τὴν πορεία τῆς βασιλείας του.

Ἀναφερόμενος στὸ πρόβλημα, πὸν ἀπ' τὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας του ὑπῆρχε ἀνάμεσα στὸν Ἀλέξανδρο καὶ τοὺς εὐγενεῖς, γράφει χαρακτηριστικὰ ὁ Badian²: «It must be borne in mind that the importance of the struggle against the family of Parmenio is enhanced (for us no less than for our sources) by the shortness of Alexander's life. Had he lived to be even fifty, his struggle for emancipation from his father's advisers would have been merely an incident in the 'struggle of the generations', familiar in the history of every strong minded king...». Ἀλλὰ ὁ Ἀλέξανδρος πέθανε νέος καὶ ὀφείλομε νὰ περιορίσωμε τὴ μελέτη καὶ τὴν κρίση μας μέσα στὰ ὅρια τῆς σύντομης βασιλείας του. Θεωρῶ ὅτι ἡ ἀποψη πὸς ἡ σύγκρουση μεταξὺ Ἀλεξάνδρου καὶ Παρμενίωνος, καθὼς καὶ ἄλλων εὐγενῶν, πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς μάχη τῶν γενεῶν—ὅπως ὑποστηρίζει πιὸ πάνω ὁ Badian—δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ στηριχῇ.

1. Βλ. M o m i g l i a n o, Re e popolo in Macedonia prima d'Alessandro Magno, «Athenaeum n. s.» 13 (1935) 17.

2. Alexander the Great, 1948-1967, CW 65 (1971) 43.